

Çeviriler :

MİLLİYETÇİLİK VE ÇOK MİLLETLİ İMPARATORLUKLAR *

HUGH SETON-WATSON

Londra Üniversitesi Rusya Tarihi Profesörü

Çeviren : DR. Y. T. KURAT

Tarihte gelmiş geçmiş büyük imparatorlukların çoğunun dinleri, dilleri ve âdetleri birbirinden farklı tebaları olmuştur. Benim kanaatime göre “çok milletli imparatorluk” terimi ancak modern anlamdaki milliyetçiliğin doğuşundan sonra kullanılabilir. Bizim anladığımız mânadaki milliyetçilik XVI ncı yüzyıldan önce mevcut olmadığı gibi, Fransa ihtilâlinde evvel de meydana gelmiş sayılamaz. Bundan önce de dil ve din farklarının önemi sık sık görülmüşse de, bu faktörlerin millî bağımlılığı gerektirecek yeni bir milliyetçilik anlamı ortaya koyacakları hiç düşünülmemiştir.

Yeni çağdan önce gelmiş imparatorluklarda, durumları ilahî hukuk kavramına göre tesbit edilmiş tebalardan, hükümdarlarına sadakatle itaat ve hizmet etmeleri isteniyordu. Kral Tanrı tarafından tâyin edilmiş ve yalnız Tanrı'ya karşı sorumlu bir hükümdardı. Ve buna karşılık tebalarının bağımlılığını kabul ederek, onları korumak görevini üzerine almıştı. Fakat bundan hükümdarın tebaları arasında eşitlik olduğu mânası çıkarılmamalıdır. Zengin ile fakir arasında sosyal imtiyazlar ve hiyerarşi bulunduğu gibi, belirli bir kitleye mensup bütün fertleri de ikinci sınıf tebalar olarak görmek mümkündür. Buna örnek olarak özellikle İslâm ve Hıristiyan İmparatorluklarını gösterebiliriz. Bu sınıflandırmayı yapan dindir. Hindistan'daki Moğol İmparatorluğunda, çoğunlukta bulunan Hindular, müslümanlardan daha az haklara sahip ikinci sınıf tebalar olarak yaşamışlardır. Batı Avrupa hıristiyan devletlerindeki yahudiler, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan eyâletlerindeki hıristiyanlar ve XVII ilâ XVIII inci

* 24 Mart 1961 tarihinde Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinde verilen konferans.

yüzyıl Rusya İmparatorluğundaki müslüman Tatarlar için durum ay-
nıdır. Yukardaki örneklerden bu zümrelerin mutlaka dinî inançla-
rından dolayı zulme uğradıkları mânası çıkarılmamalıdır. Bununla
beraber ara sıra baskılar olmuşsa da bu fertlerin dinlerini değiştirme-
leri de mümkündü. Hükümran olan dini kabul ettikleri takdirde, bu
dinin sağladığı imtiyazlardan faydalanabiliyorlardı.

Milliyetçilik prensipleri yavaş yavaş batı Avrupa'da ortaya çıkmış
ve İnkılâp Fransa'sında teorik olarak kaleme alınmıştı : Milliyetçilik
hakikî bir lâik düzen ve demokrasi demektir. Milliyetçilik dinî cemi-
yete ve dolayisile hükümdara olan bağlılığı tamamen ortadan kaldırı-
mıyorsa bile, bir millet iradesi kavramı getirerek yavaş yavaş onların
yerini almaktadır. Nitekim XIX uncu yüzyılda, Volga vâdisinde hı-
ristiyanlar ile müslümanlar arasındaki mücadele, yavaş yavaş deği-
şerek Ruslar ve Tatarlar arasındaki mücadele şeklini almıştı. Ne
Ruslar ne de Tatarlar dinlerini unutmamışlardı. Fakat onların bir-
birlerine karşı olan siyasî davranışlarını tâyin eden, kuvveti gittikçe
artan milliyet anlamıydı. Milletın toplum şahsiyeti fikrinin, kralın
kendi şahsiyetinden çok daha önemli olduğu anlaşılırsa, millete bağ-
lılık kavramının tamamen demokratik olduğu ortaya çıkar. Milliyet-
çilerin hepsi krallık aleyhtarı değilseler bile, temel olarak milliyet-
çilik kavramı halkın egemenliği fikrini kapsamaktaydı. Bu yüzdendir
ki, 1815 yılındaki hükümdarlar milliyetçiliği hem kilisenin hem de
kendi sülâlelerinin kuvvetini tehdid eden yıkıcı bir fikir olarak gör-
mekteydiler.

XIX uncu yüzyılda çok milletli imparatorlukların (milliyetçilik
doktrinlerinin aralarında yayılmaya başlamış olduğu, ayrı diller ko-
nuşan, muhtelif din ve âdetlere bağlı tebaların bulunduğu impara-
torluklar) hükümdarları milliyetçiliğe karşı zor kullanarak dayana-
bildiler. Fakat bu kâfi değildi. Başka bir doktrin ortaya koyup dene-
meleri gerekiyordu. Eskiden gerek hükümdarlar, gerek kiliseler sa-
dece var olmakla meşruiyetlerini tanıtmışlardı. Şimdi ise onların yeni
bir meşruiyet teorisi kurarak resmî bir devlet düşüncesi yaratmaları
lâzım geliyordu.

Milliyetçi hareketlerin doğması ve resmî ideoloji bulma teşebbüs-
leri gibi birbirine girift bu iki mesele üzerinde görüşlerimi belirtmek
isterim. Napolyo'nun mağlubiyetinden sonra geçen 150 yıl süresince,
Habsburg, Rusya, Osmanlı ve Britanya İmparatorlukları olmak ü-
zere, dört büyük imparatorluk bu meselelerle karşılaşmıştır. Ben umu-

miyetle tarihleriyle en çok uğraştığım Avusturya ve Rusya İmparatorluklarıyla, onların halefleri küçük Tuna devletleri ve Sovyetler Birliğinden bahsedeceğim. Fakat diğer iki imparatorluk hakkında da söyleyeceklerim olacak.

Önce görüşlerimi genel olarak belirteyim. XX inci yüzyılın ilk 10 ilâ 20 yılı içinde İngiliz tarihçileri, Avusturya ve Osmanlı İmparatorluklarının hataları hakkında çok şeyler yazmışlardır. Bunun belli başlı iki sebebi vardır. Birincisi her iki imparatorluğun bu devrede yıkılmağa başlamaları, diğeri de Birinci Dünya Savaşında İngiltere'nin düşmanı olmalarındandır. Rusya hakkındaki yazıların daha az olması ise iki sebebeden ileri gelir. Bir kere Rusya İmparatorluğu diğerleri gibi dağılmamış ve Rusya'yı izliyenler de tabî olarak ihtilâlin, diğeri bir deyimle Bolşevizm ve sivil harbe ait destanî hikâyelerin o kadar tesiri altında kalmışlardı ki, yüzyılın başında bütün Rusya nüfusunun %55 ini teşkil eden ve Rus olmıyan milletlerin problemleri âdeta unutulmuştu. Bu tarihçilerin çalışmalarını küçümseyenler arasında benim en sonda gelmem gerekir, çünkü onlar içinde en çok temayüz etmiş kimselerden biri de babamdır. Benim fikrime göre onların çalışmaları ileriki nesiller için çok iyi bir tetkik konusu hazırlamıştır. Konuların çıkış noktalarında onları doğru bulmaktayım. Fakat artık 1960 larda, biz bu meseleleri daha farklı bir açıdan görebiliyoruz. Bu son 20 yıl içinde üçüncü bir imparatorluğun, yani Britanya İmparatorluğu'nun da dağılmasına şahit olmuş bulunuyoruz. Bu dağılma savaşta yenilmek yüzünden olmadıysa da, diğeri imparatorluklardakine kıyasla çok az kan dökülmesine rağmen, gene de bir dağılma olarak kendisini göstermiştir. İşte bu tecrübe, hiç değilse daha önceki imparatorlukların durumunu anlayışla izlememe sebep olmuştur. Böylece Habsburg ve Osmanlı hükümdarlarının yaptıkları hatalar hakkında fazla bilgi sahibi olmadıysam da, onların karşılaşmış oldukları meseleler hakkında fikrim vardır sanırım. Nitekim modern imparatorluklar da kendilerini beklemiş bu acı mukadderat içinde çabalamaktadırlar. Hükümlerinin bu akıbetten kurtulma imkânı, kendi denetlemeleri dışında kalan kuvvetler dolayısıyla pek mümkün görünmemektedir. Bununla beraber, akıllıca ve akılsızca yapılan işler arasındaki farkı ve bunların doğurduğu neticeleri inkâr edecek değiliz. Fakat bunların bizi ithamcı olmaktan ziyade problemleri anlamaya yöneltmesini daha doğru bulmaktayım.

Milliyetçilik hareketleri çağındaki Avusturya tarihi, Macaristanla 1867'de varılan andlaşma ile iki kısma ayrılmıştır. Habsburg İmparatorluğu başlıca Habsburg Hanedanına bağlılık temeli üzerinde durmaktaydı. Osmanlı İmparatorluğu tarafından Balkanlarda temsil edilen İslâmiyete ve Almanya'da Prusya'nın Protestanlığına Katoliklik ile karşı koyulması bu temelin destekleriyidiler. Avusturya, Avrupa devletleri içinde inkılâpçı ve Napolyoncu Fransa ile en uzun süre çarpışan bir devlet olmuştur. Bu mücadelede, özellikle 1809 ve 1813 savaşlarında, Avusturya hükümeti Fransa'ya karşı Avusturya yahut Alman millî duygularından biraz olsun faydalanmasını bilmiştir. Fakat Meternih milliyetçiliğin hiçbir şekline itibar etmemiş ve 1815 sulh andlaşması ile kuzey İtalya'daki Habsburg topraklarını genişletip, Galıçya üzerinde yeniden hak iddia ederek millî duygulara meydan okumuştur. İtalyanların ve Lehlilerin içinde ise kuvvetli bir milliyetçilik duygusu kaynıyordu. Onlar Viyana'dan idare edilmeyi hiç istemiyorlardı. Alp ve Karpat dağları gibi iki büyük tabii sınır, Lehistan ve İtalyan topraklarını Habsburg topraklarından ayırdığından, onların İmparatorluk içine alınmış bulunmaları stratejik bir komediden ibaretti. Bu bölgelerin Avusturya'ya faydası değil aksine, sebepleri henüz tarihçiler tarafından yeter derecede açıklanmamış zararları olmuştur. Venediğin alınması ve Lombardiya'nın elde tutulması yüzünden Avusturya Fransa ile çekişmek zorunda kalmış ve bu mücadele 1859 savaşının fecî neticesile sona ermişti. Avusturya'nın Galıçya'dan çekilmemesi ise Prusya ve Rusya ile olan münasebetlerini aksatmıştı. Rusya'nın Balkanlarda rakibi olan Avusturya, Rusya'ya Lehistan üzerinde varılan parsa toplama uzlaşması ile bağlı bulunduğundan, rakibine karşı sert bir politika tatbik edecek durumda değildi. Dolayısıyla Avusturya ne Fransa ne de Rusya ile birlikte iş görebilmiş, ikisi arasında sallanıp kaldığı gibi, her ikisinin de düşmanlığını kazanmış ve sonunda kendisini Prusya etrafında kurulan Alman İmparatorluğunun tutsağı olarak bulmuştur.

Viyana konferansında İtalya ve Lehistana dair maddelerden başlayarak, 1854-1856 Kırım savaşında, Rusya'ya karşı 1863 Lehistan ihtilâlinde, 1859 ilâ 1866 mağlubiyetlerine kadar tatbik olunmuş istikrarsız politika ile, 1879'da Almanya ile yapılan ittifaktan sonra İmparatorluğu'n 1918'de yıkılmasındaki zincirleme sebepler açıkça görülebilir. Fakat Meternih devrinde Hükümdarlığı tehdid eden milliyetçiler İtalyanlar ve Lehliler değil, Almanlar ve Macarlar olmuş-

lardı. Alman milliyetçiliğinin çekirdeğini, iş adamları, serbest meslek sahipleri ve hükümet memurlarından kurulu orta sınıfın gelişen üç zümresi teşkil etmekteydi. Bu üç gurup ferdiyetçilik ve millî gurura dayanan bir çerçeve içinde birbirleriyle sıkı sıkıya bağdaşmışlardı. Onların meydana getirdiği burjuvazi ise, batı Avrupa'da Reformdan sonra ortaya çıkan ve genel olarak ferdiyetçilik temeli üzerine kurulmuş, kendine has sosyal ve kültürel özellikleri temsil eden burjuva sınıftan farklı değildi. Çekler arasında da, aynı derecede olmasa bile, böyle bir gelişme göze çarpıyordu. Burada da bu üç sınıf yalnız çoğalmakla kalmayıp, aynı zamanda genişleyen sosyal ve kültürel bir kütle meydana getiriyorlardı. Marksist literatüründe çok kullanılan burjuva milliyetçiliği terimini, 1848 yıllarında Avusturya Almanları ve Çekler için de kullanmak yerinde olur. Macaristan'da ise burjuvazi hemen hemen hiç teşekkül etmemişti. Buradaki milliyetçilik hareketini yürütenler, toprak sahibi asiller, yani geleneksel imtiyazlı sınıf olmuştur. Asillerin bu tutumu hükümet memurlarına ve gelişen serbest meslek sahiplerine tesir etmişse de, bu sınıflardan hiçbirisi yahudi ve almanlar gibi yabancı elemanların bulunduğu tüccar sınıfı ile sıkı bir bağ kurmamıştı.

1848 yıllarında milliyetçilik ve liberalizm ihtilâlleri Viyana, Budapeşte ve Prag'da patlak verdi. Onların bastırılmasından sonra da, hükümet milliyetçi talepleri körü körüne red etti. Fakat 1859 Fransa ve 1866 Prusya yenilgilerinden sonra artık yukardaki hususlarda bir andlaşmaya varmak gerekiyordu. 1867'de Macaristan içişlerinde bağımsız bir devlet haline gelerek, yalnız dışişleri ve savunma politikasında Viyana'ya bağlı kalıyordu. İmparator aynı zamanda Macaristan kralı idi. Geleneksel sınırları içindeki Macaristan krallığının nüfusunun ancak yarısı Macardı. Bohemya ve Moravya'daki tarihi sınırları içinde aynı egemenliği isteyen Çeklerin müracaatı ise kabul edilmemişti. Öte yandan Lehliler çok yaygın bir self-government sistemi elde ettiler.

1867'den sonra İmparatorluğun Avusturya ve Macaristan bölgelerinde ayrı yönde gelişmeler oldu. Avusturya'da hükümet Alman ve Çek milliyetçiliğine karşı koyarken, Slovakya ve Dalmaçya'da doğan Güney Slav ve Bukovina'daki Romen milliyetçiliğine de muhalefet ediyordu. Hükümetin istediği yegâne bağlılık şekli, her türlü milliyetçilik kavramı üstündeki hanedana sadakattı. Fakat bu da yavaş yavaş önemini kaybediyordu. Bununla beraber İmparatorluk le-

hine iki noktaya temas etmeden geçmek doğru olmaz. Bir kere İmparatorluk bütün tebaları için kısmen ehliyetli ve samimî bir idare sisteminin uygulanmasını sağladığı gibi, Viyana'da o zaman Avrupa'da daha eşine rastlanmamış bir fen ve edebiyat merkezi kurmuştu. Bu sahada erişilmiş bu başarının büyüklüğü çok milletli olmak faktöründen doğmuştur. Sonra her millet gurubu, merkezi hükümetten şikâyetçi olsa bile, Viyana'nın birbirine zıt birçok milliyetçi istekleri dengeye getirerek, bir nevî istikrar sağladığını idrâk etmekten de geri kalmıyordu. Çünkü İmparatorluk yıkılacak olursa, her millet küçük komşularının zorbalığı ile karşılaşacağı gibi, kendi halkının da komşularına göstereceği zorbalığın önüne geçemeyeceğinden korkuyordu. Dolayısıyla Avusturya tebası içindeki çoğunluk İmparatorluğun devam etmesini doğru buluyordu. Fakat bu da İmparatorluğa çok zorakî ve sunî bir bağlılıktı. Yalnız Sosyal Demokrat Parti saflarında yer almış bir gurup, bu durumun XX inci yüzyıla uyan bir devlet ideolojisi ile düzeleceğine inanmış bulunuyorlardı. Karl Renner ve Otto Bauer'in bu konudaki fikirleri tarihçiler için şüphesiz çok ilgi çekicidir. Fakat Sosyal Demokratların Alman eyaletlerinde küçük bir azınlık olmaları ve İmparatorluğun diğer bölgelerinde çok az taraftarları bulunması, yukardaki fikirlerin tatbik edilmesinin pek mümkün olmayacağını gösteriyordu.

Buna karşılık Macaristan'da milliyetçilik bir devlet ideolojisi şekline girmişti. Fakat bu çok dar anlamda bir Macar milliyetçiliği idi. Bütün tebalar yalnız Macar dilini öğrenmekle kalmayıp, aynı zamanda duyguları ve düşünceleri ile de Macar olmak zorundaydılar. Böylece Slovakları, Romenleri ve Sırpıları Macar yapacak meşhur Macarlaştırma politikasına girildi. Kendilerine dar bir muhtariyet verilmiş Hırvatlar yukardaki baskıya maruz kalmadıysa da, Birinci Dünya Savaşından on yıl kadar önce Macarların bu yöndeki eğilimi gözden kaçmıyordu. Siyasî hayatlarına Liberal olarak başlayan macarlaştırma ideolojisinin kurucuları, bu politikanın muhafazakâr bir tutum olduğunu düşünmemişlerdi. Eyalet ve bölge muhtariyetlerinin kaldırılarak hükümetin merkezleştirilmesi, Avrupa'da uzun zamandanberi idarede reform eseri olarak kabul edilmiş örneklerdi. Fransız inkılâbı Vande'yi ortadan kaldırmış, Napolyon geleneksel eyaletlerin yerine, gerek nehir gerek coğrafi özelliklerinin adlarını kapsıyan departmanları kurmuştu. Macarların da Habsburg milletleri içinde en ileri seviyede bir krallık ve lisanı en çok gelişmiş bir topluluk olduğu

misal gösterilerek, Slavlar ve Romenlerin iptidai şivelerile mahalli kiliselerine olan bağlılıklarını bir tarafa bırakıp, istikbali çok parlak Macar milletine katılmaları gerektiği ileri sürülüyordu. Fakat Macarların istediği olmadı. Slavlar ve Romenler gerek iktisadî gerek sosyal bakımdan Macarlar kadar ileri değildiler, üstelik Macarlar gibi sosyal kuvveti geleneksel olarak elinde tutan aristokrat sınıfları da yoktu. Buna karşılık bu milletlerin kendi milliyetçiliklerini temsil eden önderleri vardı. Bu önderlik, yeni gelişmekte olan serbest meslek sahipleri içinden, öğretmenlerden, küçük hakimlerden, protestan ve ortodoks papazlarından, yani aydın zümreden geliyordu. Macar hegomonyasına karşı milliyetçilik hareketleri, İmparatorluk Rusya'sında ve Rus İnkılabındaki hareketlere çok benziyordu, bu gibi hareketler daha sonra Asya ve Afrika'da ortaya çıkacaktı. Bu hareketlere önderlik eden burjuva sınıfı değildi, çünkü ortada burjuva sınıfı diye birşey yoktu. Orta sınıfın üç zümresi içinde bulunan iş adamları ve memur sınıfı Macarlar tarafındaydı ve aydınlar yerli halk arasında üçüncü sınıf içinde bulunuyordu. Macarlara karşı girilen milliyetçi hareketlerinde bazı toprak sahipleri, memurlar ve iş adamlarının yardımları olduysa da, bunların umumiyetle aydınların önderliği altında köylüler tarafından yapıldığını söylemek yerinde olur. Bu aydınların çoğunun Macar liseleri ve Üniversitelerinde iyi eğitim görmüş ve Macarca'yı ana dilleri gibi konuşan kimseler olduklarını da belirtmeden geçemeyeceğim. Onlar Macarlaştırma politikasının sağladığı eğitim sisteminden faydalanma fırsatını kaçırmıyarak modern bir lisan ve bilgi sahibi olmasını bilmişlerdi. Fakat bu program onları sadık Macar tebaları yapacağı yerde, Slovak, Romen yahut Sırp vatandaşlarının Macarlara karşı giriştikleri millî mücadelede lider olmalarını sağlamıştı. Aynı "nankörlük" sonra diğer imparatorlukların da başına gelecekti.

Macaristan'da ve Avusturya'nun güney Slav eyaletlerindeki milliyetçilik hareketleri İmparatorluğun sınırlarında, daha doğrusu Sırbistan ve Romanya'da bulunan teşekküller tarafından da destekleniyordu. İmparatorluk içinde Güney Slavları ve Romenler için istenilen millî haklar birden bire sınırın öbür tarafındaki ırkdaşları ile birleşmek dâvası şeklini aldı. Birinci Dünya Savaşı ile bu dâva daha çok hızlandı ve ancak Alman İmparatorluğu'nun kuvveti sayesinde Habsburg Hanedanı 1918 yılına kadar ayakta kalabildi. Brest-Litovsk andlaşması Avusturya'ya son bir ümit damlası verdiyse de, sonbahar gel-

diğinde artık iş işten geçmişti. İmparatorluk kendisini ayakta tutacak hiçbir kuvvet kalmadığından çökmüştü. Tek bir devlet istiyen Almanlar ve bağımsız bir devlet istiyen Macarlar, İmparatorluğun ilk plânda gelmesini hiç istemiyorlardı. Hattâ Çekler, Lehliiler, Güney Slavları ve Romenler İmparatorluğun ikinci plânda kalmasına bile razı değildiler. Böylece 1918'de milletler iktidarı ele aldılar ve millî self determinasyon prensiplerini yerine getirmeyi taahhüd etmiş galip batılı devletler ise, onların bu hareketini derhal tasdik ettiler.

Rusya İmparatorluğu 1815'den evvel, önce Çar'a sonra Ortodoks kilisesine sadakat temeli üzerinde durmaktaydı. Çar'ın bazı tebaları arasında gözetilen farklar millî olmaktan ziyade dinî idiler. Örneğin katolik Lehliiler ve müslüman Tatarlar aynı statüye dahil değildiler. Bununla beraber onlara daha iyi muamele yapılması için ara sıra tedbirler alınmıştı. Baltık eyaletlerindeki Almanların ve 1809'da alınan Finlandiya'daki İsveçlilerin özel bir durumu vardı. Baltık topraklarındaki aristokrasi ile şehirlerdeki yüksek ve orta sınıfı Almanlar, köylüleri de Litvanyalılar ve Estonyalılar teşkil ediyordu. Bu üç millet gurubu da protestandılar. Eyaletlerdeki kültür hayatı tamamen Almanların kontrolü altında olup, belli başlı bir Rus tesiri kendisini göstermiyordu. Buna rağmen Almanlar Çarlara son derece bağlıydılar ve onlara İmparatorluğun en iyi generallerini ve devlet memurlarını yetiştiriyorlardı. Bu yüzden hükümetin itimadını kazanmış bulduklarından, memleketlerinin işlerini istedikleri gibi yürütmekte serbest bırakılmışlardı. Finlandiya'daki durum da buna benziyordu. Toprak sahibi aristokratlar ile şehirdeki orta sınıf İsveçli ve köylüler de Finli idi. Finlandiya'daki İsveçli hakim sınıf, 1809'dan sonra aynı zamanda Finlandiya Grandükü olan Çar'a çok bağlılık göstermişlerdi. Çar da onlara itimad ettiğinden memleketlerini kendi geleneksel kurullarına göre idare etmelerine izin vermişti.

1815 savaşı Rus vatanseverliğini çok kuvvetlendirmişti. Ruslar bundan önce görülmemiş şekilde yalnız Çar ve kiliselerinden değil, üstelik milliyetlerinden de gurur duymaya başlamışlardı. Bu duygular 1830-31 yıllarındaki Lehistan savaşında daha da kuvvetlenmişti. Lehliiler Slav dâvasına ihanetle suçlandırılmışlardı. Büyük şair Puşkin bile vatanseverlik taasubunu göstererek Lehillere ve onları destekliyen yabancılarla nefret saçan "Rusya'ya iftira edenler" başlıklı bir şiir yazmıştı. 1831'den sonra Litvanya'daki Leh nüfuzunu ortadan kaldırmak için çok gayret sarfedilmişti. Bu yalnız katolik kiliselerini kaldırıp yer-

lerine ortodoks kiliselerini koymayı değil, aynı zamanda Lehçenin yerini Rusçanın almasını gerektiriyordu. Bunun için Vilna'daki Leh üniversitesi kaldırılmış ve 1833'de Kiyef'de, ilerde batıdaki Rus kültürünün öncülüğünü yapacak yeni bir üniversite kurulmuştu. 1832'de Birinci Nikola, Kont Sergey Uvarov'u maarif nazırı tâyin etti. Bu kimse imparatorluk Rusyası için âdeta bir devlet ideolojisi haline gelen meşhur "Ortodoksluk, Otokrasi ve Millî Varlık" parolasının yazarı idi.

Milliyete verilen önem yıkıcı olduğu kadar da demokratik olan bir prensip ortaya koyuyordu. Çünkü Rus halkının birbirine olan bağlılığı Çar'a gösterilen sadakatla aynı hizaya getirilmişti. Bundan da yukardaki kategoriye giren Rusların Rus olmıyanlardan daha iyi olduğu, Rusların kuvveti ellerinde tutmaları ve Rus olmıyanları ruslaştırmak için harekete geçilmesi gerektiği sonuçları doğmuştu. Dolayısıyla tıpkı macarlaştırma politikasında olduğu gibi, Rusların İmparatorlukta sayıları en çok millî bir toplum, kültür bakımından en ileri bir zümre (ki bu bir tartışma konusudur) ve siyasî bakımdan da en çok güvenilebilir bir kitle meydana getirdikleri ileri sürülerek ruslaştırma politikasına doğru gidilmişti. Fakat Birinci Nikola bu politikaya karşı koydu. Baltık eyâletlerindeki Alman kültürüne karşı mücadeleye geçmek isteyen Rus milliyetçilerini azarlayarak onların faaliyetini durdurdu. Aleksander ise Finlilerin hürriyetini genişletmiş ve Lehlilerle de uzaklaşmak istemişse de, 1863 Lehistan ihtilâlinde sonra Litvanya'daki ruslaştırma hareketleri şiddetlendirilmiş ve bu politikanın tatbikine Lehistan Krallığında da başlanmıştı. 1863 ve 1864 yılları içinde Ruslar Türkmenistan ve Türkistanı ele geçirdiler, fakat burada yaşayanları ruslaşmaya zorlamadıklarından, onların cemiyeti de eskiden olduğu gibi geleneksel şeklini muhafaza etti.

1890 yılında milliyetçilik Rusya İmparatorluğunda çok önemli bir mesele haline gelmişti. Bir yandan bundan önceki senelerde gelişmiş milliyetçilik hareketleri, artık imparatorluk rejimine bütün gücü ile muhalefet ederken, diğer taraftan Rus milliyetçiliğinin daha kuvvetli ve daha saldırgan bir şekle girdiği de gözden kaçmıyordu. İmparatorlukdaki küçük millet toplulukları içinde yeni milliyetçi hareketler ortaya çıktı. Baltık eyâletlerindeki Estonyahlar ve Litvanyahlar ilk önce Alman yüksek tabakasına kendilerinin can düşmanı gözü ile bakıyorlardı. Rus devlet adamları bu zümrenin amaçlarını anlamış olsalardı, şüphesiz onların dostluğunu kazanabilirlerdi. Fakat 1890-

larda Rus hükümetinin girişmiş olduğu ruslaştırma politikası bütün protestan kiliselerini tehlikeye sokmuştu; bu politika her ne kadar Alman lisan ve kültürünün tesirlerini yok etmek istiyorsa da, bunun yerine Rus kültürünü yerleştirmekten başka birşey ilâve etmiyordu. Dolayısıyla Rus siyaseti sadık Alman yüksek tabakasını kendisinden soğuturken, Alman olmıyan kitleleri de kendi saflarına katamadı. Finlandiya'da alınan sonuç da farklı değildi. Bir zamanlar İsveçli hükümler sınıfa karşı millî mücadeleye girişen Finli çoğunluk, Rusya'dan himaye göreceklerini sanmışlardı. Fakat 1890'daki Rusya hükümeti, Finlandiya'nın meşrutî hürriyetlerine karşı gelerek İsveçlilerin ve Finlilerin ruslaştırmaya karşı birleşmelerine sebep olmuştu. Osmanlı İmparatorluğunun zararına kurulacak bir Ermeni devleti için Rusya'nın kendilerini destekliyeceğini sanan ve bu yüzden Rusya'ya çok bağlı olan Ermeniler de, hükümetin lüzumsuz yere Millî Ermeni Kilisesi'nin işlerine karışması neticesinde İmparatorluğa düşman kesilmişlerdi. Volga havzasındaki Rus milliyetçileri, başlarında Diyanet İşleri Reisi Konstantin Pobedonetsov ve onun enerjik yardımcısı Kazan Piskoposu İlminski'nin önderliği altında Tatarlarla şiddetli bir mücadeleye girişmişlerdi. Bu mücadelenin gayesi Tatarları ruslaştırmaktan ziyade, onların kültürüne ve İslâmiyete yakınlık duymakta olan bu bölgedeki küçük millet topluluklarının (Mordvinler, Mariler, Çeremişler ve diğerleri) üzerindeki Tatar tesirini gidermeyi hedef tutuyordu. Böylece dinî ve millî meseleler tamamen birbirinin içine girmişti. Fakat milliyetçi hareketlerin en tehlikelisi Ukranya'da ortaya çıktı. Ukranya en mümbit hububat tarlalarını, en büyük maden sanayi merkezini ve Karadeniz sahilini içine alıyordu. Halkının âdetleri ve kurulları başka olup, konuştukları lisan Rusya'da konuşulan dilden farklıydı. Buna rağmen gerek "Küçük Rusların" gerek "Büyük Rusların" kuzen olup aynı Rus ailesinin üyeleri bulunduğu teorisi hüküm sürüyordu. Fakat XIX uncu yüzyılın ortasından itibaren Ukranyalıların başka bir millet olduğu fikri ileri sürüldü. Ve bu iddia hem Avusturya idaresi hem de Galiçyalı Lehlielerin göze çarpan düşmanlığı altında bulunan, fakat Ukranya'nın kurtulabilmesi için bir nevi gizli teşkilât kurmuş olan Doğu Galiçya'nın medeniyet seviyesi daha yüksek halkı tarafından desteklenmişti. Bu iddia önce aydın zümrenin ufak bir kısmı tarafından ileri sürülmüş, sonradan köylüler tarafından da benimsenmeye başlanmıştı. Ukranya'daki fabrika işçileri ve hükümet memurları içinde Ruslar ve esnaf arasında da yahu-

diler çoğunluktaydılar. Fakat tıpkı Macaristan'daki milliyetçilik hareketlerinde olduğu gibi aydınların köylü sınıfı ile kaynaşması son derecede endişe uyandırıcıydı.

Rus hükümetinin bu milliyetçilik hareketlerine gösterdiği tepki, Rus milliyetçiliğine dayanan bir devlet düşüncesinin yaratılması için gayretlerini arttırmak olmuştu. Bu gayrete hız veren, elde toprak kalmadığından memuriyete geçmek zorunda kalan çiftçi aristokrat çocuklarının çok sayıda bulunduğu bürokrasi sınıfıydı. 1905 yılında Rus olmıyan toplulukların milliyetçi hareketleri son haddini bulmuş, hattâ bir aralık ruslaştırma politikası yenilgeye uğrar gibi olmuştu. Fakat 1907'den sonra, Stolipin ikinci Duma'yı dağıtarak seçim kanunu değiştirdince, ruslaştırma hareketi eski kuvvetini yeniden buldu. Ruslaştırmanın çiftçi, aristokrat, köylü ve iş adamı gibi Stolipin rejiminin muhtelif taraftarlarını birleştiren ideolojik bir bağ olduğunu söylemek yerinde olur. Ruslaşmanın bir avuç muhalif tarafından ortaya atılan sunî bir politika olduğunu sanmak fena olmazdı. Lâkin hakikat şunu gösteriyordu ki, bu politika çok yaygındı ve umumiyetle Ruslar arasında saldırgan milliyetçilik, azınlıklara karşı nefret ve düşmanlık hisleri çok kuvvetliydi.

Mağlubiyet ve ihtilâl Rusya İmparatorluğu'nu uçurumun kenarına getirmişti. Brest-Litovsk andlaşması Lehistan, Baltık eyaletleri, bütün Ukranya, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbeycan'ın elden çıkmasına mal olmuştu. Hattâ Rusya içinde bulunan müslüman milletlerin de muhtariyet veya bağımsızlıklarını elde edecekleri sanılıyordu. Fakat sivil harb ve Bolşevik zaferi bu ümitleri suya düşürdü. Batılı devletler tarafından kuvvetle desteklenen Polonya ve Baltık devletleri ise bağımsızlıklarını muhafaza ettiler. Gürcistan, Ermenistan ve Azerbeycan Cumhuriyetleri ortadan kalktı, çünkü onların yıkılmasında Sovyetler Birliği ve yeni Türkiye Hükümetinin müşterek menfaatleri vardı. Ukranyalı milliyetçiler Bolşevik kuvvetleri tarafından imha edildi. Sivil harb Tatar topraklarını harabeye çevirdi, Lenin ve Stalin'in Tatarlara vermiş oldukları muhtariyet hayal mahsulünden ibaret kaldı. Merkezi Asya'da Taşkent'te kurulmuş Bolşevik rejimi, buradaki müslümanlara, kendisinin çarın valilerinden daha insafsız bir düşman olduğunu göstermekte gecikmedi. Taşkent hükümetini temsil eden küçük memurlar ve demiryolu işçileri, gerek Amerika Birleşik Devletlerinin güney eyâletlerindeki gerek Güney Afrika'daki

“fakir beyzalara” benzetilebilir. Onlar yüksek tabakadan daha koyu milliyetçi ve daha az müsamaha sahibi idiler.

Rusya İmparatorluğundaki Rusların nisbeti Macar krallığındaki Macarların nisbeti gibi bütün nüfusun yarısından biraz daha azdı. Fakat Macaristan ortağı Avusturya ile birlikte yıkılmaya başladığı halde, Rusya İmparatorluğu yalnız batı sınırındaki topraklarını kaybederek varlığını korumuştur. Bunun bir sebebini de, Ukranyalılar, Tatarlar, Kafkasyalılar ve Merkezi Asyalıların milliyetçi hareketlerinin, Avusturya - Macaristan'daki Slovak, Güney Slav ve Romen hareketlerine kıyasla daha az gelişmiş olması, liderliğin aynı kuvvette olmayışı ve kitle desteğinin aynı şekilde teşkilâtlandırılmış olmamasında aramak gerekir. Ancak Gürcüleri bu hükmümüzün dışında tutabiliriz. İkinci ve belki de daha önemli bir sebep de coğrafi durumdan ileri gelmektedir. Doğu Avrupa devletleri Birinci Dünya Harbinin küçük veya büyük galiplerine yakın bir mesafede bulunuyorlardı. Amerika, İngiltere ve Fransa hükümetleri onların amaçlarını desteklerinden, bu gayelerini yerine getirmekte gecikmediler. Fakat onların Rusya İmparatorluğu'nun tebası olan milletler hakkında fazla bilgileri yoktu. Bu milletler Fransa ve İngiltere'den uzakta oldukları gibi, istikballeri de ne Fransa ne de İngiltere'nin emniyeti için hiçbir önem taşımıyordu. Öte yandan İngiliz ve Fransız seçmenleri silâh altında bulunan akrabalarının terhis edilmesini istediklerinden, Rusya'daki milliyetçi hareketleri silâhla desteklemeyi teklif edecek her hükümetin, gelecek meclis seçimlerini kaybedeceği aşikârdı. Böylece coğrafi uzaklık Bolşevikleri kurtarmış ve milliyetçi hareketleri de mağlubiyete mahkûm etmişti.

Avusturya - Macaristan İmparatorluğu'nun halefleri arasında üç yeni devlet (Polonya, Çekoslovakya ve Yugoslavya) geride kalan iki devlet (Avusturya ve Macaristan) ve evvelce var olup da son derecede genişletilen Romanya bulunmaktaydı. Bu devletlerin iki dünya harbi arasındaki tarihleri acıklıdır. Millî hürriyetlerin eski savunucuları sonradan bütün güçleri ile aralarında kalmış büyük azınlıkların millî haklarını inkâr etmişlerdi. Yukardaki devletlerin hepsi de millî devlet olduklarını ileri sürüyorlardı. Nitekim milliyetçilik bir devlet düşüncesi şekline girmişti. Buna rağmen devletin milleti en yüksek mertebede, diğerleri de ikinci derecede vatandaşlar halindeydiler. Onların siyaseti umumiyetle Macaristan'da 1867 ile 1917 arasında takip edilen politikanın aynısıydı. Tabiatile bu politikanın

uygulanmasında Macaristan'dakine kıyasla bir takım değişiklikler olmuştur.

Nüfusun yarısını Çeklerin teşkil ettikleri Çekoslovakya'da sosyal ve siyasî hürriyetler tam mânasile demokratik bir hükümet tarafından teminat altına alınmıştı. Nüfusun yarısından bir azını Sırp- ların teşkil ettikleri Yugoslavya'da ve nüfuslarının %70'ini Lehli ve Romenlerin kapsadıkları Polonya ile Romanya hükümetlerinde diktatörlük ve keyfi idare hakimdi. 1930 sıralarında hükümran millet-lerin milliyetçiliğine karşılık memnun olmıyan azınlıkların müsa- mahaları azalarak sınırlar son derecede gerildi. Hitler'in yahudi aleyhtarı totaliter fikirlerinin tesirleri kendilerini açıkça gösterdiler. Bu hareketlerin en aşırı ve en kanlısı Hırvat Ustaş, Macar Haçlı Ok ve Romen Demir Muhafız hareketleriydi. Bunların her üçü de Hitleri kuvvetle desteklemişler ve kısa süren zafer devrelerinde muhaliflerini düzenli bir şekilde katletmek dâvasına düşmüşlerdi. Onların bu tutumu, millet anlamının ahlakî ve dinî prensiplerden ayrı tutulup Allah mertebesine yükseltildiği takdirde, milliyetçiliğin nasıl de- jenera bir hale getirildiği, ne gibi sonuçlar doğurduğu hakkında ibret dersi vermeğe yeter. Onların doktrinleri bir bakıma Mazini'nin fi- kirlerinin gaddarca değiştirilmesinden başka bir şey değildi. Onlar aynı zamanda Bolşevik ve Nasyonal Sosyalist totalitercilerin fikirle- rine de çok şey borçluydular. Buna göre insan cemiyetlerinde bulunan bazı unsurların insanlık vasıflarına bakılmaksızın ortadan kaldırılması gerekiyordu. Bir yahudi, liberal, kapitalist, yahut halk düşmanına insan olarak değil de, imha edilmesi gereken bir eşya olarak bakılıyordu.

Rusya İmparatorluğu'nun devamı olan safhaya, yani Sovyetler Birliğine gelecek olursak, önce ruslaştırmanın katiyetle bırakıldığı ve hiçbir vatandaşın, sosyal mazisi ve siyasî düşünceleri hariç, milliyeti veya lisanı yüzünden zulüm görmeyeceği anlaşılıyordu. Zaten doktrin de kültürün şekil itibarile millî fakat muhtevası yönünden sosyalist olması gerektiğini belirtmişti. 1920 yıllarında hükümet milletlere hiçbir şekilde zulüm yapılmaması üzerinde ısrarla duruyordu. Bol- şevik dilinde "Büyük Rus vatanseverliği mahallî milliyetçilikten daha tehlikeli bir yön değişimiydi". Buna rağmen bu siyaset her zaman tatbik edilmedi. Tatar komünisti Sultan Galiev 1923'de gözden düştü ve özellikle 1920 sıralarında hükümet, komünist partisi içindeki Tatar milliyetçilerinden son derecede şüpheleniyordu. Türkistan'da Ruslar partiyi hemen hemen tamamile kontrol ediyorlardı. Moskova'daki

hükümet de Rus “fakir beyazlarının” müslümanlara yaptığı baskıyı azaltmışsa da, bunun önüne geçmeye çalışmamıştı. 1930’larda mecburî kollektifleştirme ve ilk beş yıl plâmı Sovyetler Birliği’nin bütün halkına büyük sıkıntılar getirmiş ve Rus olmıyanlar bu arada çok ıztırap çekmişlerdi. Ukranya’da birkaç milyon insan açlıktan ölmüş, Kazak is-teplerinde Rusya nüfusunun üçte biri kaybolmuştu. 1936-1939 yıl-larındaki tenkil hareketlerinde Azerbeycan, Merkezi Asya ve Uk-ranya’daki komünist partilerinin kadroları hemen hemen ortadan kaldırılmıştı.

Model olarak aldığım Avusturya, Macaristan ve Rusya’nın va-sıfları diğer çok milletli imparatorluklarda da görülebilir.

Osmanlı İmparatorluğu İslâmiyete ve Sultana tam mânası ile bağıllık temeli üzerinde duruyordu. Bu durum, bir kaç yüzyıl Sultana itaat gösterip ona hizmet etmeye kendilerini hazırlamış hristiyanlar için hiç de memnuniyet verici değildi. Nitekim lâik milliyetçilik devre-si XIX uncu asırda Osmanlı İmparatorluğu’na da girince, geleneksel bağıllıkların yetersizliği ortaya çıktı. Rusya İmparatorluğunda ve Ma-caristan’daki gibi aydınlar yeni milliyetçi hareketlerin kurucuları ve liderleri olmuşlardı. Ortodoks papazları ile İstanbul’da, taşra şeh-rinde veyahut Avrupa’da modern ve lâik bir tahsil görmüş bazı kim-seler bu zümreyi teşkil ediyorlardı. Buna rağmen ortada göze çarpan farklar vardı. Millet toplulukları içinde Rumlar hiç şüphesiz en ileri vaziyette olup, bütün imparatorlukta-ki aydın ve esnaf sınıfları içinde büyük bir çoğunluk teşkil etmişlerdi. Dolayısıyla bağımsız Yunanistan devletinin kurulması Rumlar için kazanç olduğu kadar da kayıptır gibi bir tartışma konusu ortaya çıkabilir. Çünkü Rumlar bundan sonraki yüzyıl süresince Sultanın idaresi altında oynadıkları Osmanlı rolünden mahrum olmuşlar ve onların büyük kabiliyetleri güzel fakat çorak bir yarımada içinde tikanıp kalmıştı. Bağımsız Romanya ve Bulgaristan’ın kurulması herşeyden önce Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki savaşların ve Avrupa devletlerinin müdahalesi ne-ticesinde olmuştur. Sırbistan’ın durumu diğerlerine benzememek-tedir. Sırlar sırf kendi gayretleri ile bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. Sonra Sırp ihtilâlinin Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan’daki gibi aydınlar tarafından değil de köylüler tarafından yürütülmesi ilgi çeken bir husustur. XX inci yüzyılın başında ise Makedonya’daki aydın-ların bulunduğu öğretmenler, papazlar ve öğrenciler komşu üç dev-let, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan’da silâhlanmış çetelerin

bazen yardımına bazen de dehşetine maruz kalarak önemli bir rol oynamışlardı. Osmanlı İmparatorluğu'na gelecek olursak, semeresiz 1876 meşrutiyeti denemesi ile gene neticesiz kalan 1908 ihtilâl denemelerinden evvel bütün Osmanlıları temsil eden demokrasi şeklinde bir devlet ideolojisinin yaratılması teşebbüsüne geçilmemişti. Fakat artık o tarihlere gelindiğinde vakit de geçmişti. Hıristiyanların antipatisi son haddini bulmuş ve bağımsız Balkan devletleri de bu kızgınlığı körükleyerek onlara destek olmuşlardı. Nihayet Türk halkı ve Türk diline dayanan modern ve lâik Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkmasıyla de dramın son perdesi oynanmıştı.

Britanya İmparatorluğu birbirleriyle ilgisi olmayan ticarî, bahrî askerî ve misyonerlik faaliyetinin neticesinde meydana gelmişti. Britanya İmparatorluğu'nun kurulması gibi bir karar hiç bir zaman alınmış değildi. Fakat İmparatorluk XIX uncu yüzyılda gelişerek, Britanya hükümetleri de kuzey Amerika'daki kolonilerini kaybetmenin verdiği psikolojik buhrandan kurtulunca, yeni bir düzen kendisini göstermeye başladı. Ortada bir devlet ideolojisi asla yoktu. Fakat İngiltere hukukunu ve bütün iktisadî münasebetleri içine alan çerçeveye, yani İngiliz tahtına olan bir sadakat bağı vardı. Hattâ İngiliz parlamenter hükümet rejimini bu memleketlere aktarmak için teşebbüse bile geçmişti. Bu siyasî prensiplerin ne dereceye kadar kökleştiği bu gün dahi kolayca cevaplandırılmaz. Fakat hiç olmaz ise İngiliz demokrasisinin Dominyon statüsüne dahil, kökü Avrupa milletlerinden gelen kolonilerde (Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda) tatbik edilmesi, İmparatorluğun diğer milletlerine de zamanı gelince, kendilerine millî bağımsızlık verilmesi isteğinin makul olarak karşılanacağı misalini veriyordu. Böylece 1960'larda binlerce kopmaz şahsi dostluk ve sadakat bağları yanında, değerli iktisadî, kültürel ve hukukî bağları kendisinde toplamış bir "Commonwealth" imiz var. Fakat bu hiçbir anlamda siyasî bir birlik değildir. Benim fikrime göre Commonwealth kendine has realiteleri olan kıymetli bir kavramdır. Buna rağmen İngiliz İmparatorluğu'nun çözülmesi Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğu'ndan pek farklı olmamışsa da, bu belki de İngiltere'de olduğu kadar dışarda da lâynkile anlaşılmış değildir.

Avusturya, Britanya, Osmanlı İmparatorluklarıyla, Rusya Çarlığı'nın durumlarını inceliyerek, milliyetçilik karşısında devlet düşüncesi yaratmak teşebbüsünün başarısızlığa uğradığını gördük. Aynı şekilde Fransa'nın medeniyet elçiliği de başarısızlıkla sonuçlandı, bunun

diğer küçük örneklerini de Hollanda ve Belçika vermişlerdir. İspanyol Amerikası İmparatorluğu da yıkıldı. Portekizlilerin kendi terimlerini de kullansak, Portekiz İmparatorluğu'ndan geriye kalan anavatan ve deniz aşırı Portekiz eyâletleri, durumun başarıdan çok uzak olduğunu ispat etmektedirler.

Buna rağmen üzerinde biraz daha durmaya değer iki nokta vardır. Bunlardan bir tanesi Amerika Birleşik Devletleri'dir, ki burada tamamen değişik bir olayla, bir çok memleketlerden gelen vatandaşların bulunduğu yeni bir devletin kurulmasıyla karşılaşmış bulunuyoruz. Amerikan kültürünün temelleri İngiliz lisanı, edebiyatı ve hukuku ve birçok Amerikalıların kabul etmemesine rağmen İngiliz sosyal geleneklerine dayanmaktadır. Bunlar gerek çevrim gerek muhtelif durumlar dolayısıyla geniş çapta cilâlanmışlarsa da, İngiliz menşeleri hâlâ bütün açıklığı ile ayakta durmaktadır.

Bu Anglo-Sakson gölü içine, Polonya, İtalya, Yunanistan, Slovakya ve diğer bir düzine memlekettten dereler akmıştır. Onlar Amerikan kültürüne tesir etmişler, fakat bu tesir çok yavaş olduğu gibi üstelik kendisini tam olarak gösterememiştir. Anglo-Sakson menşeli olmayanların kendilerine has kesif bir bölge ile Amerikan medeniyetine girmeleri hiç bir zaman bahis konusu olmamıştır. Kaliforniya'daki İspanyol ve Misisipi deltasındaki Fransız halkı Anglo-Saksonlar tarafından süratle dağıtılmışlardı. Bu iki istisnai durum benim tezimi zayıflatmaz. Kızıl derililer siyasî bakımdan mutlaka olduğu kadar fiziki bakımdan da geniş çapta imha edilmişlerdi. Tarihte işlenen büyük suçlardan biri neticesinde, esir olarak getirilen zenciler Avrupalılar kadar Amerikalılar da yabancı kalıyordu, ki bunun neticeleri gerek Antiller gerek Brezilya gerekse Birleşik Amerika Devletlerinde başka şekillerde karşımıza çıkmaktadır.

İkinci nokta Sovyetler Birliğidir. Burada mevcut milletleri yığarak, onları yeni bir devlet ideolojisi yani komünizm altında birleştirme teşebbüsü görülmektedir. Bu başarılı olmuş mudur? İlk bakışta Amerika'ya bir paralel çizilebilir. Sovyetler Birliği'nin yeni sanayi merkezleri Sverdlosk yahut Novosibirsk yahut Bakü, tıpkı bir nesil önce Pitsburg ve Şikago'da olduğu gibi birçok lisan ve kültürlerin potası halindedir. Fakat arada belirli bir fark vardır. Amerika'dakinin aksine Sovyetler Birliğinde hâlâ asırlardanberi millî kültürlerinin merkezi olan ve kendi millî arzileri üzerinde yaşayan kesif

milletler mevcuttur. Meselâ Gürcistan ve Türkistan gibi. Bunları yeni Sovyet milleti kalıbına sokmak, göçmenleri yeni Amerikan milleti haline getirmekten çok daha güçtür. Tabiatile aynı vasıttan yani okuldan faydalanılmıştır. Buna geniş çapta komünist propagandası ve endoktrinasyon ilâve edilmiştir. Bunun ne kadar başarılı olduğunu tâyin edecek durumda değilim, hattâ bazen Sovyetler Birliği idarecilerinin de bu hususta söz sahibi olduklarından şüphe ederim. Tabiatile 50 yaşının altında olan her aydın ferdin düşünceleri Marksizm çerçevesi içinde kalmaktadır. Fakat bu onların hepsinin komünist olduğu mânasına gelir mi? Dahası da var, onların Gürcü, Özbek yahut Tatar milletine olan bağlılıklarını, Sovyetler Birliği'ne olan sadakatlerinden sonraya mı almalıyız?

Fakat şimdiye kadar incelediğimiz imparatorluklardan edindiğimiz tecrübe neticesinde ikinci bir görüşümü ileri sürmek isterim. Şöyle ki, yeni gelişmeler aydın insanlar yetiştirir ve bu insanların meydana getirdiği aydın zümre milliyetçi hareketlerin önderliğini yapar. Macaristan'da iyi tahsil görmüş Slovak ve Romenlerin macarlaşmaları, Slovak ve Romen vatanseverleri olduğunu görmüş bulunuyoruz. Rus eğitim sisteminden faydalanan Ukranyalılar ve Tatarların da ruslaşmayı, Ukranya ve Tatar vatanseverleri olduklarını görmüş bulunuyoruz. Nehru, İngiliz okul ve Üniversite sisteminin en çok temayüz etmiş öğrencilerinden biriydi. Ho-çi-Min ise Fransız kültürünü yutmuştu. Fakat onlar kültürlerini almış oldukları milletin idaresine karşı, kendi vatandaşlarının milliyetçi hareketlerinin başına geçmişlerdi. Niçin bunu Sovyetler Birliği'ndeki Gürcüler, Özbekler, Tatarlar yapamıyorlar? Acaba bu komünizmin bütün problemleri hal edip, Sovyet milletleri içinde bir kardeşlik ve dostluk kurmayı başarılmasından mı ileri gelir? Yoksa Sovyetler Birliği polisi, Britanya ve Fransa İmparatorluklarının ve hattâ Macaristan krallığı ile Çarlık Rusya'sının gösterdiği toleransın aksine, milliyetçi hareketlerin teşkilâtlandırılmasını imkânsız mı kılmıştır?

Son olarak şu noktayı da belirteyim. Komünist memleketleri hariç her yerde milliyetçi aydınlar ya muzaffer olmuşlar veyahut hiç olmazsa başarı yolunu tutmuşlardır. Milliyetçilikten sonra sıra nereye gelir? Asya ve Afrika'daki yeni devletlerin çoğunun muhtelif diller konuşan ve farklı dinlere mensup tebaları vardır. Acaba onlar birliklerini devam ettirebilecekler mi? İmparatorluklardan daha iyi durumda mı olacaklar? Bir araya gelebilmek için yeni devlet düşün-

celeri bulacaklar mı? Meselâ Nijerya yalnız coğrafî bir ifadedir. Bağımsızlığına federal sistem sayesinde ulaşmıştır. Şimdiki halde birliğini muhafaza etmektedir, fakat Nijerya'nın geleceği hakkında iyimser olabilmek için vakit daha henüz çok erkendir. Kongo'da federalizm kabul edilmemiş ve yeni devlet parçalanmıştır. Hattâ Hindistan'da bile dil milliyetçiliği kendisini kuvvetli ve ayırıcı bir faktör olarak göstermektedir.

Bana göre milliyetçilik ne iyi ne de fena bir şeydir. O tarihte bir safhadır. Milliyetçilik cereyanları içinde bulunan bütün herkesin karşısına aynı meseleler çıkmıştır. Yeni devletlerin liderleri "Asyalılık" veya "Zenciliğin" moral üstünlüğü hakkındaki felsefenin tesiri altında kalacakları yerde, Habsburg ve Osmanlı İmparatorluklarından bağımsızlıklarını elde eden küçük Balkan devletlerinin geçirmiş oldukları tecrübeyi dikkatle izleseler daha iyi ederler. Milliyetçilik çoğunluklar ve azınlıklar arasındaki mücadelenin ve devletler arasındaki anlaşmazlıkların acıklı bir hikâyesidir. Bunun daha korkunç örneklerini aşırı ve kanlı milliyetçiliğe kadar giden Romen Demir Muhafız ve Hırvat Ustaş hareketlerinde görebiliriz. Yeni devletlerin önünde korkunç tehlikeler belirmektedir. Ümid ederiz ki onlar da bunları bilsinler. Herşeye rağmen her devlet kendi problemlerini kendi hal etmek zorundadır ve bu arada şüphesiz bazı sürprizlerle karşılaşacaklardır. Bize gelince, tarihin verdiği ibret dersinin hiçbir zaman öğrenilmemiş dersler olduğu vecizesinden belki teselli bulur ve bir o kadar da üzüntü duyarız.
